

שיעור עשרים ותשעה

שיטת הר"ן בסוגיית מוציא שם רע

הר"ן בסוגייתנו (ח ע"א) הביין באופן שלישי את מהלך הגמרא, לא כרש"י ולא כר"ת. לשיטתו מדובר כאן במקרה שהבעל הביא עדים שזינתה ולאחר מכן הביא האב עדים שמזימים את עדי הבעל, אלא שהאב רוצה לתבוע כעת רק את המאה כסף המגיעים לו ותו לא, ובוזה נחלקו ר"מ ורבנן - לדעת ר"מ כיון שסו"ס האב בא לתבוע כעת רק ממון ולא נפשות אפשר לתבוע בשלושה וא"צ כ"ג, וכשב"ד ירצו לתבוע תביעת נפשות ולהוציא להורג את העדים הזוממין הם יביאו כ"ג דיינים וידונו אותם בדין כאשר זמם. ואילו רבנן סוברים שכיון שיש כאן דיני נפשות בזו העדות, אע"פ שהאב תובע רק ממון א"א לפצל את העדות לשנים אלא צריך מלכתחילה כ"ג.

לכאורה קשה על שיטת הר"ן שלדבריו בשיטת ר"מ אפשר לדון תחילה בתביעת הממון בפני שלושה ולאחר מכן לדון בנפרד בפני כ"ג את עדות הנפשות. והרי לכאורה עדות כזו היא עדות שאי אתה יכול להזימה, שהרי אם עכשיו יזימו את העדים הללו כאשר הם יבואו להעיד בדיני הנפשות יתברר למפרע שגם עדותם הראשונה על הממון היא שקרית והם נפסלו כבר מאז, כלומר שלמפרע התברר לנו שכאשר הם באו להעיד על הנפשות עדותם היא כלל לא עדות שהרי הם פסולים וא"כ א"א לחייבם מדין כאשר זמם כי הם לא עדים שהוזמו, שהרי אינם נחשבים כלל עדים. וכעין זה יש בגמרא (ב"ק עג ע"א) האומרת שאם הוזמו על הגניבה ולאחר מכן הוזמו על הטביחה בנפרד - אינם חייבים על הטביחה כי כבר הוברר לנו לפני כן שהם פסולים והם כלל לא עדים שהעידו. א"כ ה"ה בנד"ד, והיאך לר"מ יהיה אפשר לקבל עדות כזו לענין הנפשות הלא זו עדות שא"א להזימה!

המרחשת (קונטרס ההזמה ענף ב) מקשה על המשנה בר"ה (כא ע"ב) האומרת שעדי קידוש החודש יכולים לחלל שבת כדי להעיד - הרי אם יתברר שהעדים האלו שיקרו בעדותם, יוצא שלמפרע הם חיללו שבת באיסור, היינו שכבר כאשר הם באו להעיד בפני ב"ד הם היו פסולים מצד חילול שבת, וא"כ זו עדות שאי אתה יכול להזימה, שהרי לעולם א"א להזים אותם, שהרי ברגע שמזימים אותם מתברר למפרע שהם כלל לא עדים כי פסולים מעיקרא!

תוס' בריש מכות (ב ע"א, ד"ה 'מעידין' קמא) שואלים, כיצד ניתן לקבל עדות של עדים על כהן שהוא בן גרושה או חלוצה, הרי כיון שאין דין כאשר זמם במקרה זה כדברי הגמרא, א"כ זו עדות שאי אתה יכול להזימה וכיצד מקבלים עדות כזו?

ומתרצים בתירוצם השני, שכל דין עדות שאתה יכול להזימה נלמד מ'כאשר זמם', ממילא במקום שאין אפשרות לקיים כאשר זמם כמו בב"ג וב"ח - אין צריך שהעדוּת תהא יכולה להיות מוזמת.

לפי תירוץ זה מתרץ המרחשת - כיון שגם לענין עדי קידוש החודש א"א לקיים דין כאשר זמם, וממילא במקרה כזה לא צריך שתהא עדות שאתה יכול להזימה.

הגמרא בכתובות (כא ע"ב) לומדת מקידוש החודש ששם אין עד נעשה דיין כי ב"ד של שלושה שראו את חידוש הלבנה, יעמדו שנים ויושיבו מחבריהם אצל היחיד ויעידו בפניהם ויקדשו. ומדוע לא יכולים לקדש בעצמם? מוכח מכאן שאין עד נעשה דיין! ואומרת על כך הגמרא דא"נ, בקידוש החודש שהוא מדאורייתא אין עד נעשה דיין.

ותוס' (ד"ה הנח) מבארים בשני אופנים מדוע בעדות של תורה אין עד נעשה דיין - בשם רשב"ם הביאו משום שגז"ח היא 'ועמדו שני האנשים' אלו העדים, ולכן כיון שדיינים בישיבה אין עד יכול להעשות דיין. ועוד פירשו שאם העד נעשה דיין זו עדות שאי אתה יכול להזימה, כי הדיין לא יקבל הזמה על עצמו שהרי הוא נוגע בדבר, לכן אין עד יכול להפוך לדיין בעדות זו.

א"כ נפרך ישובו של המרחשת - שהרי תוס' עצמם כותבים לגבי עדות החודש שצריך עדות שאפשר להזימה, ולא כדברי המרחשת שבקידוש החודש אפשר להעיד עדות שא"א יכול להזימה!

הבית הלוי (ח"ג סימן ו) אומר, שיש שני דינים בעדות שא"א יכול להזימה; האחד, שהתורה רוצה שיוכל להתקיים בדין זה 'והנה עד שקר העד', היינו שכל פרטי וגדרי העדות יתקיימו במקרה הלז, ואם חסר פרט מסויים כך שא"א לקיים כאן דין הזמה א"א להחשיב דבר זה כעדות כי חסר דבר מה בעצם העדות. והשני - שיוכלו לקיים דין הזמה באותו עד במידת הצורך, וזה יכול לקרות דווקא במקרה שהעדוּת יכולה להיות מוזמת.

א"כ בעדות של בן גרושה או חלוצה, נכון שא"א לקיים דין הזמה שהרי א"א לעשותו ב"ג וב"ח תחתיו, אבל מ"מ הדין הראשון שהזכרנו קיים כאן כי אפשר לברר שהעדות היא שקר ולהוכיח שהעדים שקרנים, לכן כאן אפשר לקבל עדות כזו עדיין. וא"כ גם לגבי קידוש החודש אע"פ שא"א לקיים בעדות זו דין כאשר זמם אבל מ"מ אפשר להוכיח שהעדות שקרית אם נרצה ולכן אפשר לקבל את העדות הזו.

כלומר, מה שמעכב בעדות זה שנוכל לברר את השקר בעדות אם נצטרך, אבל דין ההזמה עצמו מעכב רק במקום שאפשר לקיים בו דין הזמה אבל במקום שא"א לקיים דין הזמה כלל כגון קידוש החודש וכדו' אין פרט זה מעכב.

לכן עד לא יכול להיות דיין בקידוש החודש מצד עדות שא"א יכול להזימה - כי שם גם הדין הראשון לא מתקיים, שהרי א"א כלל להוכיח שהעדות שקר אם העד עצמו יהיה דיין, משא"כ לענין סתם עדות החודש שאפשר להוכיח בה שהעדות שקר ודאי שאפשר לקבל את העדות אפילו אם אי אפשר לקיים במקרה זה ספיציפית דין כאשר זמם, ולכן גם לענין חילול שבת אפשר לקבל עדים כאלה המעידים על קידוש החודש לאחר שחיללו שבת שהרי ודאי נוכל להוכיח שהם שקרנים, ואף אם לא נוכל לקיים בהם דין הזמה לל"ב.

עוד בענין עד נעשה דיין יש להעיר, ע"פ מה שכתבו תוס' בסוגיין (ט ע"א ד"ה בזמן):

וכן לענין אין עד נעשה דיין (לקמן דף לד ע"ב) נראה לר"י דדווקא בעד המעיד אין עד נעשה דיין אבל במתכוין להעיד לא דהא דטעמא דאין עד נעשה דיין נראה או משום דבעינן עדות שאתה יכול להזימה וכיון שהעדים בעצמם דנין לא ירצו לקבל הזמה על עדותן או משום דכתיב (דברים יט, יז) ועמדו שני האנשים וגו' שני האנשים אלו העדים לפני השם אלו הדיינין דבעינן שיעידו העדים לפני הדיינין ולא שיהו בעצמן דיינין.

תוס' לכאורה הביאו כאן את שני הביאורים שהבאנו לעיל מתוס' בכתובות. אלא שכאשר אנו מדקדקים בלשונם, כתבו כאן התוס' שאין עד נעשה דיין כי זו עדות שא"א יכול להזימה, ומדוע? כי הדיינים לא ירצו לקבל הזמה על עצמם. ויש לתמוה - מה ענין רצון הדיינים לכאן, אפילו לו יצוייר שירצו לקבל הזמה על עצמם, הלא אינם יכולים לקבלה, שהרי הם נוגעים בעדות, ומה שייך לערב את רצונם בנידון זה?

הגמרא בכתובות (כ ע"א) אומרת שהזמה שלא בפני העדים אינה הזמה, ומ"מ נחשבת הכחשה.

הנתיבות (סימן לה ס"ק ב) אומר שאפשר לפרש את כוונת הגמרא באמרה שהזמה שלא בפניהם נחשבת הכחשה בשני אופנים: או שבמקרה כזה הוו תרי ותרי ושתי העדויות בטלות, או שכל מה שאין ההזמה נחשבת הזמה זה רק לענין העונש שא"א לקיים בהם דין כאשר זמם, אבל לענין גוף העדות ודאי שעדות הראשונים בטילה על סמך העדות השניה. וכך מכריע הנתיבות בביאור הגמרא - שהעדות הראשונה בטילה לחלוטין במקרה כזה אלא שלא מקיימים בהם דין כאשר זמם.

וביאור דבריו, כיון שהעדים המוזמים לא נמצאים כאן א"א לדון אותם שלא בפניהם ולכן לא עושים בהם דין כאשר זמם, אבל לגבי ברור כשרות ואמינות העדות, לא צריך שיהיו בפנינו עבור זה, אלא גם אם הם אינם כאן עדותם מתבטלת בכה"ג.

מדבריו אפשר להבין, שבהזמה יש שני חלקים: האחד, לחייב את המוזמים על שקרם. והשני, להוכיח שעדות העדים שקרית וא"א לקבלה. א"כ היה אפשר לומר שתוס' התכוונו לומר, שבמקרה שבו העדים ישבו כדיינים על קידוש החודש מצד ברור האם העדות היא שקרית או אמיתית, אין אנו אומרים שהם קרובים ונוגעים בעדות, שהרי לברר את אמינות העדות אפשר לברר ע"פ עדים מזימים בכל מקרה, אלא כל החשש כאן שהדיינים לא ירצו לקבל את העדות של המזימים כדי לא להתחייב בכאשר זמם (או בעונש אחר במקרה זה) ולכן רק משום הבעיה הזו א"א שעד יעשה דין. היינו שתוס' הבינו שלענין ברור אמינות העדות אין הם נחשבים נוגעים בדבר כי זה דין על גוף העדות.

אמנם, דבר זה קשה לאמרו, שהרי בפשטות כאשר באים להזים או להכחיש עדות מסוימת ודאי שאותו עד שהעיד את העדות הזו הוא נוגע בדבר ואינו יכול לשבת כדיין בקבלת העדות המכחישה, וכ"מ מהרמב"ם (פי"ח מהל' עדות ה"ה).

על התוס' הנ"ל בכתובות שואלים - מדוע שנאמר שאין עד נעשה דין משום שהם לא יוכלו לקבל הזמה על עדותם, וכי א"א שילכו העדים המזימים לב"ד אחר ויזימו את העדים הראשונים, ומה החשש כאן?

אולי אפ"ל שזה מה שתוס' דקדקו בלשונם לומר 'שלא ירצו לקבל הזמה על עדותם', שרצונם לומר שבעדות שמטרתה להזים עדות ראשונה היא צריכה להיות דווקא באותו ב"ד שבו העידו את העדות הראשונה, כי דווקא שם אפשר לברר מי המשקר ומי הצודק, כי ב"ד הזה מכירים את שני הצדדים. לכן אמרו תוס' בסוגיין שאין עד נעשה דין כיון שאם ירצו לבוא עוד עדים להזים את העדים הראשונים והיו חושבים

ללכת להזים בב"ד אחר - אין אפשרות לעשות כדבר הזה אלא צריכים לבוא דווקא לאותו בית דין, ואותו ב"ד לא ירצו לברר את שקרם [כלומר שבאמרם לא ירצו הכוונה היא שהעדים מוכרחים לבוא דווקא לפנייהם ולא לפני ב"ד אחר והם לא ירצו. אבל אם היו כותבים 'לא יוכלו' היינו יכולים לשאול - ומה בכך שלא יוכלו, שילכו לב"ד אחר ושם יזימו אותם].

כל הדברים האמורים הם לפי התירוץ השני בתוס' במכות שהסיבה שלא צריך עדות שאתה יכול להזימה לענין עדות של ב"ג וב"ח משום שא"א לקיים בהם דין כאשר זמם, אבל לתירוץ הראשון של תוס' שם שכיון שסו"ס העדים ילקו על זה והם רצו ג"כ לחייב את הכהן רק בלאו של גרושה וחלוצה הוי עדות שאתה יכול להזימה - לא מיושבת קושיית המרחשת - שהרי במקום שא"א יכול להזים את העדות באמת אין מקבלים את העדות וא"כ אם הם חיללו שבת א"א להזימם שהרי אם מזימים אותם הם פסולים, והדרא קושיא לדוכתה!

הביאור הוא, שכאשר עדים מגיעים לבית הדין ההנחה הפשוטה היא שדבריהם דברי אמת ואנו מקבלים את עדותם ומתייחסים אל המציאות כאילו היא כפי שהם מעידים, אפילו שאין לנו ראיה אחרת שכך היתה המציאות. ולכן אם עדים באו והעידו על קידוש החודש וחיללו עבור זה שבת אנו מתייחסים לדבר כאילו שהם באמת ראו את קידוש החודש וממילא לא חיללו שבת שהרי הותר לחלל שבת עבור זה.

וכאשר אמרה תורה שאם הוזמו מקיימים בהם דין 'כאשר זמם', הפירוש הוא שכיון שהתייחסנו לדבריהם כאמת מוחלטת, היינו שנגמר הדין על פיהם להרוג את הנידון, או שחייבו את אותו פלוני ממון, ולכן עושים להם כאשר זממו לעשות. וא"כ כאשר מזימים את העדים שחיללו שבת, הכוונה היא שאנו מחייבים אותם כי אנו מתייחסים לדבר הזה כאילו זה קרה באמת והם באמת שיקרו על בית הדין וב"ד קידשו את החודש על פיהם, ולכן מחייבים אותם בדין הזמה, וממילא ודאי שאפשר להזים את העדות, שהרי מבחינתנו עדים אלו שיקרו וגרמו לנו לעשות על פי שקרם שלא כדין.

לאור הבנה זו ניתן להבין את דברי הר"ן, מדוע לדעת ר"מ לא נחשב כאן עדות שאי אתה יכול להזימה. שהרי כאן כאשר קיבלנו את עדות העדים לענין הממון בתחילה אנו מתייחסים למציאות כאילו כבר גבינו ממון על סמך עדותם. וא"כ כאשר הם באים ומעידים שוב לענין נפשות ומוזמים, אין אנו אומרים שלמפרע היו פסולים כבר מעיקרא ואז כאשר הם העידו על הנפשות הם כלל לא היו עדים, שהרי עד עתה התייחסנו אליהם כדוברי אמת וככאלה שעל סמך דבריהם גובים ממון מהבעל לאב,

ממילא הם ודאי נחשבים כעדים כאשר באים הם להעיד על הנפשות, ורק עכשיו אנו מזימים אותם.